

ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Олег Рудакевич,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та політології
Тернопільського національного економічного університету

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження функцій національної політичної культури, розкрито їх зміст і здійснено типологію. Функції політичної культури розглядаються у контексті імперативів політичної культури національних спільнот.

Ключові слова: нація, національна політична культура, функції та імперативи національної політичної культури.

Theoretical and methodological basis of the research of the functions of national political culture, their content and typology are revealed in the article. The functions of political culture are examined in the context of the imperatives of political culture of national communities.

Keywords: nation, national political culture, imperatives and functions of national political culture.

Згідно із засадами сучасної політичної науки, ефективність політики (політичної сфери) залежить від трьох головних чинників: раціонального, інституційного та культурного. Хоча культура в цьому переліку розташована останньою, незаперечним є той факт, що рівень раціонального обґрунтування політики і дієздатність політичних інститутів значною мірою залежать від наявності адекватної суспільним потребам політичної культури та володіння нею суб'єктами політичного процесу. За таких умов питання про сенс і механізми політико-культурної детермінації набуває актуальності як у практичному, так і в теоретичному планах.

На думку фундатора наукової концепції політичної культури Г. Алмонда, політична культура як система орієнтацій і настанов є реальністю суб'єктивного типу, яка має істотний вплив на політичну поведінку громадян. Згідно з його поглядами, роль політичної культури може бути визначена як орієнтаційна або спрямовальна. В якості критеріїв типології політичних культур вчений виділив характер і зміст орієнтацій індивідів на політичні об'єкти. «Важливо для нашої класифікації те, на які політичні об'єкти і як орієнтовані індивіди і чи включені ці об'єкти у «висхідний» потік «вироблення» політики або у «низхідний» потік політичного примусу» [1].

У вітчизняній політологічній літературі здебільшого декларується існування 5-6 базових функцій політичної культури, таких як нормативно-регуляційна, виховна (соціалізаційна), комунікативна, прогностична, вираження і реалізація соціальних потреб [2; 3]. Їх обґрунтування, як правило, здійснюється на основі діяльнісного підходу.

Останнім часом у зарубіжній і вітчизняній літературі, в рамках різних методологічних підходів до тлумачення політичної культури, знаходимо й інші обґрунтування її функцій. І. Орлов, наприклад, вважає, що базові функції політичної культури «з точністю повторюють» її структурні елементи, визначені класиками політичної культурології. Він називає когнітивну, оцінну та емоційну функції [4]. Ще один російський учений Б. Бірюков у контексті когнітивної концепції політичної культури основну увагу приділяє інтегративній (соціоінтегративній) функції [5]. В рамках антропологічного підходу до політичної культури головна увага науковців зосереджена на функціях адаптації, організації та соціалізації. Л. Нагорна, зокрема, стверджує: «У кожному суспільстві

політична культура виконує дві найважливіші функції. По-перше, вона є засобом організації і показником ступеня розвитку політичного життя суспільства; по-друге, вона виступає як фактор формування масової політичної свідомості, засіб соціалізації людини» [6]. Прихильники аксіологічного трактування політичної культури аналізують оцінку, ідеологічну та нормативно-регуляційну функції культури, а семіотичного – інформаційну, адаптаційну, комунікативну, інтегративну та соціалізаційну.

У цілому можна стверджувати, що сучасний стан дослідження функцій політичної культури характеризується певною абстрактністю і недостатнім рівнем теоретико-методологічної обґрунтованості. Дослідники здебільшого ведуть мову про загальні функції політичної культури, а не про політичну культуру нації чи інших суб'єктів політики.

Мета даної статті – обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження і зміст функцій політичної культури, які властиві сучасним національним спільнотам, пов'язавши політико-культурну детермінацію із втіленням у політичне життя імперативів національної політичної культури.

Розмірковуючи над теоретичними засадами функціонування національної політичної культури, доцільно звернутися до теоретичних засад культури, розроблених Б. Маліновським. Згідно з концепцією цього авторитетного вченого, культура – це сукупність відповідей на потреби людей. Таке міркування вказує на принцип функціональності культури: прямо чи опосередковано культура покликана задовольняти життєві потреби людини й соціуму. «Культура за своєю суттю є інструментальним апаратом, за допомогою якого людина стає здатною краще справлятися зі специфічними конкретними проблемами, що постають перед нею в процесі взаємодії із середовищем з метою задоволення власних потреб» [7].

Ще один важливий висновок Б. Маліновського пов'язаний із динамікою культури, зокрема, з наявністю в її просторі своєрідної «боротьби за існування». «Я запропонував би внести в розуміння культурної еволюції, – зазначає дослідник, – поняття боротьби за виживання, але не щодо індивідів чи груп людей, а стосовно культурних форм» [8]. Усі культурні форми проходять випробовування часом: «виживають», утверджуються найбільш ефективні, зручні та універсальні політичні засоби й технології. Процес «природного відбору» функціональних складових культури ускладнений тим, що різні люди й різні суспільні групи по-різному оцінюють ефективність, тобто корисність, правильність, справедливість одних і тих же її елементів. Це означає, що на одні й ті ж потреби членів спільноти можуть існувати різні «культурні відповіді». В цьому процесі проявляється також феномен «надлишковості»: подібно до мови, в якій існують слова-синоніми, в культурі наявні «надлишкові» форми, що перебувають у користуванні однієї і тієї ж групи осіб. У випадку блокування одних культурних форм, продовжують діяти інші, близькі за призначенням форми.

Досліджуючи національну політичну культуру, в першу чергу, слід виявити її соціетальні елементи – культурні форми, що характеризують національну спільноту як цілісну систему. До їх числа належать притаманні національному соціуму архетипи ментальності, уявлення про основні політичні явища та процеси, їх природу, призначення (соціально-політична онтологія), національні цінності й ідеали, сукупність норм і принципів політичної діяльності, моделі поведінки, національні політичні традиції, міфи, стереотипи, символи, традиційні політичні інститути, національна мрія та національна ідея.

Основними об'єктами функціонального впливу національної політичної культури є політична система, національна культура, національна спільнота в цілому та її члени. Завдяки структурно-функціональному аналізу національна політична культура постає як складна система функціональних елементів з характерними зв'язками між ними та об'єктами зовнішнього середовища, що розкривають її соціальне призначення, місце і роль у політичному житті національного соціуму.

Функції політичної культури як системного утворення не зводяться до суми функцій її елементів. Загальні функції політичної культури, які відображають її соціальне призначення, часто висвітлюються в дефініціях. Е. Баталов зазначає, що роль політичної культури – «забезпечити відтворення і подальшу еволюцію політичного життя на засадах наступності» [9]. У Політологічному енциклопедичному словнику (2004 р.) вітчизняного видання політична культура трактується як «історично і соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями, класами, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і діяльнісних здібностей як суб'єктів політичного життя» [10]. На наш погляд, *соціальне призначення політичної культури* полягає в тому, щоб бути «кодом», «матрицею», «інформаційним забезпеченням» функціонування та розвитку політичної сфери суспільства. Цей соціально-політичний «код», як і біологічний генетичний код, має відповідати життєвим потребам і цілям носія, умовам середовища, бути стійким і, водночас, гнучким, здатним пристосовуватися до нових умов і завдань, щоб забезпечити ефективність національної політичної системи.

Функції культури, як уже зазначалося, впливають із сутності і природи цього феномену. Але вони, на нашу думку, повинні проходити перевірку на обґрунтованість з точки зору практичного втілення її імперативів. Імперативи національної політичної культури характеризують базові вимоги до основних параметрів її елементів. Вони визначають алгоритм культуротворчої діяльності суб'єктів та ймовірний ефект функціонування політичної культури в конкретних умовах національного буття. Імперативними вимогами щодо політико-культурних форм є їх відповідність природі національного феномену, моральним засадам та сутності демократії, зв'язок з загальнонаціональною та загальнолюдською культурою. Ці вимоги стосуються також визначення основних складових і способів функціонування політичної культури, зв'язку з інтересами нації, історичними традиціями, ментальністю народу, актуальними завданнями формування та функціонування соціуму, ієрархії політичних цінностей, визначення цінностей-цілей, цінностей-умов та цінностей-засобів тощо [11].

Імперативи національної політичної культури усвідомлюються і формуються суб'єктами політики в процесі становлення нації як специфічного етнополітичного організму, що володіє суверенним статусом. Їх зміст корегується в процесі набуття нацією власного політичного досвіду та запозичення досвіду інших спільнот. Імперативи як принципи і проекти політико-культурної інженерії, втілюються в певній системі культурних форм, завдяки чому з потенціального буття переходять у реальність, матеріалізуючись в елементах і функціях політичної культури. Це не означає, що імперативи національної політичної культури, виконавши свою роль, перестають бути актуальними. Внаслідок культуротворчої діяльності суб'єктів політики і зміни умов та цілей життєдіяльності нації, вони набувають нового змісту. Крім того, окремі культурні форми, «старіючи» в процесі функціонування, вимагають постійного оновлення, відповідно до сформованих раніше вимог. Отже, імперативи національної політичної культури повинні розглядатися як своєрідне джерело, постійно діючий елемент механізму функціонування національної політичної культури та індикатор відповідності функцій потребам і статусу спільноти.

У нижченаведеній таблиці показано співвідношення імперативів та функцій національної політичної культури (НПК).

Імперативи НПК	Функції НПК
<p>1. У НПК повинні осмислюватися, представлятися і відстоюватися національні потреби та інтереси. Вони повинні узгоджуватися з інтересами членів нації та інтересами людської цивілізації.</p>	<p>Функція відстоювання політичних потреб та інтересів нації.</p>
<p>2. Політичні цінності повинні відповідати імперативам моральності, історичним традиціям і ментальності нації, вимогам часу, бути підставою її подальшого розвитку.</p>	<p>Функція забезпечення моральності політики. Функція забезпечення відповідності політичного життя ментальності та традиціям народу.</p>
<p>3. НПК покликана формувати власні уявлення на природу й призначення держави, інших елементів політичної системи, формувати національний світогляд та ідеологію, утверджувати національний патріотизм, національну гідність та гордість членів спільноти.</p>	<p>Світоглядна, пізнавальна, ідеологічна та патріотична функції.</p>
<p>4. Політичні сили, національна еліта та громадяни повинні розглядати націю як мету своєї діяльності, а не лише як засіб задоволення власних чи групових інтересів.</p>	<p>Функція утвердження нації як цінності-мети.</p>
<p>5. Нація як політична мета і цінність ґрунтується на імперативі самоцінності людини. Критеріями нації як цінності-мети повинні служити свобода і благо кожного її члена.</p>	<p>Функція забезпечення самоцінності людини.</p>
<p>6. Політичні інститути не можуть бути самоцінними, вони повинні служити благу нації і громадянину. Національна держава, інші національні політичні інститути, політична система в цілому повинні служити цінностями-засобами.</p>	<p>Функція визначення та використання цінностей-засобів.</p>
<p>7. Базовими цінностями-умовами НПК повинні виступати національна єдність, міжетнічний та міжконфесійний мир, національна безпека, мирні взаємини з іншими націями і державами.</p>	<p>Функції визначення цінностей-умов та забезпечення консолідації нації та її безпеки.</p>

Імперативи НПК	Функції НПК
<p>8. Домінуючою орієнтацією членів нації та її еліти повинна бути гуманність політичних відносин. Етичні принципи і моральні норми мають верховенство над політичними засадами, нормами й інституціями.</p>	<p>Функція гуманізації політичного життя. Функція забезпечення моральності політики.</p>
<p>9. НПК повинна відповідати національному принципу, який вимагає діалектичного поєднання в її змісті елементів національної етнічності (спільна мова, історична пам'ять, національні традиції, символи тощо) і власне політичних цінностей та ідеалів.</p>	<p>Функції політизації етнічності та забезпечення дії національного принципу.</p>
<p>10. НПК повинна орієнтуватися на демократичні цінності, що найповніше відповідають сутності національної самоорганізації: національний суверенітет, політичні права і свободи громадян, їх рівність перед законом, виборність і змінність керівних органів, парламентаризм, відкритість влади тощо.</p>	<p>Функція демократизації.</p>
<p>11. Ефективне функціонування НПК як цілісного утворення, вимагає формування відповідного арсеналу елементів: когнітивних, ціннісних, регулятивних. Стабільність та ефективність політичної системи потребує інституційного закріплення політичних відносин та складових НПК.</p>	<p>Пізнавальна, аксіологічна та регулятивна функції. Функція інституціоналізації політичних відносин нації.</p>
<p>12. Успішна реалізація основних видів політико-культурної діяльності та безособова культурна детермінація вимагає формування інфраструктури НПК та підтримки її в належному стані.</p>	<p>Інфраструктурні функції політичної культури – методологічна, селективна, технологічна, трансляційна, соціалізаційна, захисна та управлінська.</p>
<p>13. НПК покликана сприяти утвердженню політичних артефактів як політичних символів, підвищувати їх роль у політичній соціалізації, ідентифікації, комунікації та мобілізації членів нації.</p>	<p>Символічна, соціалізаційна, ідентифікативна, комунікативна, мобілізаційна функції.</p>

Імперативи НПК	Функції НПК
14. Серцевиною НПК, що визначає базові цінності та ідеали спільноти, єднає їх, є національна ідея. Її сутність і зміст мають розглядатися як мета, досягнення якої забезпечить нації, кожному її члену щасливе життя.	Функція формування та реалізації національної ідеї.
15. НПК повинна розвиватися в руслі загальнолюдських цінностей, творчо адаптуючи кращий світовий досвід.	Функції використання політичного досвіду та орієнтації на загальнолюдські цінності.
16. Відповідно до тенденцій переходу людства до постмодерного стану, НПК повинна сприяти переорієнтації соціуму з переважно матеріальних на духовні цінності нації та людської цивілізації.	Функція модернізації політичного життя.
17. НПК повинна набувати все більш усвідомленого, науково обґрунтованого характеру.	Функція раціоналізації політики.

Як бачимо, в числі функцій національної політичної культури є як загальні функції культури, так і специфічні функції політичної культури та її національного різновиду. До складу перших функцій належать пізнавальна, світоглядна, аксіологічна, регулятивна, символічна, комунікативна, ідентифікаційна, соціалізація, забезпечення самоцінності людини, орієнтації на загальнолюдські цінності. Універсальними функціями політичної культури виступають: вираження політичних інтересів великих суспільних груп, забезпечення моральності політики та гуманізації політичного життя, акумулювання політичного досвіду, політичної інституціоналізації, мобілізації, політичної модернізації, демократизації й раціоналізації політики. До специфічних функцій національної політичної культури віднесені: представлення та реалізація політичних потреб нації, утвердження нації як цінності-мети, визначення цінностей-умов та цінностей-засобів політичної життєдіяльності нації, забезпечення відповідності політичного життя ментальності й традиціям нації, політизація національної етнічності, забезпечення дії національного принципу, формування та реалізація національної ідеї, забезпечення консолідації і безпеки нації.

Отже, використання структурно-функціонального підходу до дослідження національної політичної культури дозволяє, по-перше, виявити елементи (культурні форми) політичної культури; по-друге, ідентифікувати їх роль (функції) у культурі як системі, охарактеризувати генетичні й функціональні зв'язки між ними; по-третє, з'ясувати, що є середовищем для національної політичної культури і які функції вона виконує щодо систем вищого порядку. Основними підходами до дослідження функцій національної політичної культури слугують: аналіз реалізації загальних функцій культури в політичній сфері національного буття; дослідження соціального призначення політики, культури, нації і роль політичної культури в їх функціонуванні; дослідження процесуальних моделей національної політичної культури; аналіз і узагальнення функцій

її основних елементів; з'ясування того, як у практичному житті реалізуються імперативи національної політичної культури.

Подальше дослідження політичної культури нації доцільно зосередити на вивченні її функцій відносно макросистем, до яких вона входить (політичної системи, національної культури та нації в цілому), аналізі ролі окремих соціетальних елементів національної політичної культури, синергійного ефекту поєднання їх детермінуючої дії.

1. Алмонд Г. Громадянська культура / Г. Алмонд, С. Верба // Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С. 373. **2.** Політологія: Підручник / За заг. ред. Ю. І. Кулагіна та В. І. Полуріза. – К.: Альтерпрес, 2002. – С. 408–409. **3.** Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки). Підручник / П. П. Шляхтун – К.: Либідь, 2002. – С. 492–493. **4.** Орлов И. Б. Политическая культура России XX века: Учеб. пособие для студентов вузов / И. Б. Орлов. – М.: Аспект Пресс, 2008. – С. 17. **5.** Бирюков Н. И. Российская политическая культура: когнитивный подход / Н. И. Бирюков // Политическая наука: Исследование политической культуры: Современное состояние: Сб. научн. тр. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – № 3. – С. 47–49. **6.** Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. – К.: Стилос, 1998. – С. 16. **7.** Малиновский Б. Научная теория культуры / Б. Малиновский; Пер. с англ. И. В. Утехина; сост. и вступ. ст. А. К. Байбурина. 2-е изд. испр. – М.: ОГИ, 2005. – С. 127. **8.** Там само. – С. 141. **9.** Баталов Э. Я. Советская политическая культура (к исследованию распадающейся парадигмы) / Э. Я. Баталов // Общественные науки и современность. – 1994. – № 6. – С. 41. **10.** Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. Вид. друге, доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 507. **11.** Рудакевич О. Імперативи національної політичної культури / О. Рудакевич // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5. – С. 128–136.